

**ПРОГРАМА ЗА РАЗВИТИЕ НА
ТУРИЗМА**
на територията на **Община Ардино**

2022 – 2025 г.

ОБЩИ ПОЛОЖЕНИЯ

Програмата за развитие на туризма на Община Ардино за периода 2022 – 2025 г., разработена в съответствие с чл. 11 и чл. 12 от Закона за туризма е оперативен документ за реализация на основните приоритети и цели за развитието на общината. Настоящата програма надгражда приетата програма за развитие на туризма в община Ардино 2017-2020 г. с решение No 274 от 27.06.2017 г. на Общински съвет - Ардино.

Основната задача на програмата е да послужи като ръководство за работа на Общината и другите заинтересовани страни в сферата на туризма. При разработването на програмата са взети под внимание условията и предпоставките, необходими за постигане на устойчиво и балансирано развитие на туризма в съответствие с икономическите, социални и екологични аспекти.

На основата на извършения анализ и оценка на развитието на туризма в община Ардино са формулирани визията и стратегическите цели, които също така са в съответствие с международната, национална и регионална политика в тази сфера.

ХАРАКТЕРИСТИКА И ОЦЕНКА НА ТУРИСТИЧЕСКИЯ ПОТЕНЦИАЛ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЩИНА АРДИНО

1. Географско положение.

Община Ардино е разположена в югозападната част на област Кърджали. С площта си от 338,8 km² заема 5-то сред 7-те общините на областта, което съставлява 10,55% от територията на областта. Границите ѝ са следните:

- на север – община Черноочене;
- на североизток и изток – община Кърджали;
- на югоизток – община Джебел;
- на юг – община Неделино, област Смолян;
- на запад – община Мадан, област Смолян;
- на северозапад – община Баните, област Смолян.

По отношение на географското си положение, територията на общината се характеризира като периферна както за страната, така и за областта, но с изключително важни транспортно-географски функции.

Тези функции се изразяват най-вече в осигуряването на вътрешните за Родопите връзки между двата основни опорни центъра – Кърджали и Смолян, осъществявани чрез третокласния път Смолян-Рудозем-Кърджали, пресичащ територията на общината в паралелно направление.

Местоположението на общината между двата контролно пропусквателни пункта ГКПП „Златоград-Термес“ и ГКПП „Маказа-Нимфея“ превръща централната част на територията на общината във важен транзитен коридор. Също така съществена роля ще изиграе и предстоящото откриването на ГКПП „Рудозем-Ксанти“ за осъществяване на транс-гранично сътрудничество.

Така се „отварят“ сериозни перспективи за осъществяване на проекти за трансгранично сътрудничество и коопериране както със съседните общини, така и с общини от Република Гърция.

2. Природно-климатични условия

Релеф. Релефът на община Ардино е средно- и ниско планински. Тя се намира на границата между Западните и Източните Родопи. Около 90% от територията ѝ, на югоизток и юг от долината на река Арда се заема от източнородопският рид Жълти дял със своя първенец връх **Алада (1240,5 m)**, разположен югозападно от село Теменуца, на границата с община Неделино.

В останалата част на общината, на северозапад и север от долината на Арда се простират крайните югоизточни разклонения на три планински рида, които са части от Переликско-Преспански дял на Западните Родопи. Районът на север от долината на Арда и левият ѝ приток Давидковска река се заема от югоизточните части на рида Каракулас (Гордюва чука). Южно от долината на Давидковска река и западно от Арда в землищата на селата Любино и Латинка се простират крайните източни части на друг западнородопски рид (част от Переликско-Преспанския дял) с връх Лочката (1205 m), разположен на запад от село Латинка, на

границата с община Баните. И накрая, на северозапад от Арда, землищата на селата Мусево, Стояново и Паспал се заемат от крайните източни части на още един западнородопски рид (той също е част от Переликско-Преспанския дял) с максимална височина връх Градище (1027 m), разположен северно от село Стояново.

Красивия релеф на Източните родопи предлагат условия за възникване и развитие на планински туризъм на територията на общината.

Води. Община Ардино е изключително богата на водни ресурси. От югозапад на североизток, а след село Китница – на изток, частично по границата с община Баните преминава долната част от горното течение на най-голямата родопска река Арда. На територията на общината тя получава пет по-големи притока: леви – Давидковска река, Яйлидере и Боровица; десни – Оваджик и Ардинска река. След село Китница долината на Арда се заема от една от „опашките“ на големия язовир „Кърджали“. Устието на река Боровица също е „удамено“ от втората „опашка“ на язовира. Тук на брега на язовира се намира и най-ниската точка на общината – около 317 m н.в. Югоизточните части на община Ардино се отводняват от горните течения на реките Джебелска и Дива (леви притоци на Върбица) и техните многобройни малки притоци и дерета.

Богатото наличие на водни ресурси като язовир Кърджали и множество по микроязовири, както и река Арда и нейните голям брой притоци са изключително подходящи за отглеждане на аквакултури и развитие на спортен риболов. В тях се развъждат основно шаран, бял амур, сом, смадок, толстолоб, кефал и други. Язовирът предлага отлични условия за практикуване на водомоторни спортове и други водни забавления също и за къмпинг на палатка.

Климат. Територията на общината се характеризира с континентално-средиземноморски климат, модифициран от особеностите на планинския релеф. Той се отличава с мека и влажна зима и горещо и сухо лято. Зимният максимум на валежите се свързва с активността на средиземноморските циклони през студеното полугодие. През зимата нерядко от север и североизток

нахлуват по-студени въздушни маси, причиняващи резки, но краткотрайни застудявания. Поради силно разчленения релеф, стойностите на климатичните елементи варират в широки граници в зависимост най-вече от надморската височина и изложението на склоновете. В по-ниските места средногодишната температура на въздуха е около 11°C, а в по-високите – около и под 8°C. Средномесечната температура през януари е положителна 1°C, а през юли – 23°C.

Годишното количество на валежите е около 900 mm. Най-големи са валежите през зимата (270 mm), а най-малки – през лятото (190 mm). През преходните сезони (пролет и есен) валежите са между 210 и 220 mm. Годишната температурна сума за периода с активна вегетация е средно около 3 500 градуса, което благоприятства отглеждането на среднотоплолюбиви и топлолюбиви земеделски култури. Дефицитът в баланса на атмосферното овлажнение през активния вегетационен период налага прилагането на изкуствено напояване.

За развитието на туризма в общината от голямо значение е липсата на сериозни замърсители на атмосферата. Чистият въздух създава подходящи условия за пълноценното възстановяване на хора от замърсяванията в големите градове.

Като цяло може да се направи извода, че природните дадености на общината са особено благоприятни за развитие на туризма във всичките му форми-селски, ловен, риболовен, пешеходен, винен и екотуризъм.

Биоразнообразие и защитени територии. Биоразнообразието включва цялата жива природа на планетата в три основни нива на организация: 1) генетично – обхваща огромното разнообразие от генни комбинации във всички живи организми, 2) видово – включва видовете и разновидностите от всички групи живи организми и 3) екосистемно – обхваща не само разнообразието от живите организми в природата, но и сложните им взаимоотношения и разнообразни връзки помежду им и със заобикалящата ги природа. Съгласно националното законодателство, в България биоразнообразието се опазва главно чрез Закона за защита на биологичното разнообразие, съгласно който биологичното разнообразие е неразделна част от

националното богатство и опазването му е приоритет и задължение за държавните и общинските органи и гражданите. В тази връзка, задължение на община Ардино е и опазването на богатото за района биоразнообразие. Законът за защитените територии (доп., обн., ДВ бр.62 от 31.07.2007г.), урежда категориите защитени територии, тяхното предназначение и режим на опазване и ползване, обявяване и управление. Съгласно закона, съществуват 6 вида защитени територии: резерват, национален парк, природна забележителност, поддържан резерват, природен парк и защитена местност. В територията на общината попадат следните такива:

-Защитена местност "Дяволски мост" - Обявена е със Заповед №РД-552 от 07.05.2003 г. на Министерството на околната среда и водите. Обхваща 2 хектара в непосредствената околност на мостовото съоръжение.

Защитената местност е **находище на цветето Родопски силивряк (*Haberlea rhodopensis*)** – балкански ендемит и реликт от терциера, символ на Родопите. Среща се само в България и Гърция. Расте в пукнатините на скали. Включен е в Червената книга на България – категория рядък, и в Приложение 3 на Закона за биологично разнообразие. Растението се отнася към групата на т. нар. пойкилохидритни, или съживяващи се растения. Има способността при обезводняване до 91% да изпада в анабиоза (мнима смърт), да престоива в това състояние дълго време (до 31 месеца) и при подходящи условия да възстановява изцяло жизнените си функции.

Местността е хабитат и на редки и застрашени видове птици: **черен щъркел (*Ciconia Nigra*), белоопашат мишелов (*Buteo rufinus*), голям ястреб (*Accipiter gentilis*), воден кос (*Cinclus cinclus*), червенокръста лястовица (*Hirundo daurica*), скална лястовица (*Hirundo rupestris*)** – всичките включени в Червената книга на България. Река Арда се обитава от включената в Световния червен списък **видра (*Lutra lutra*)**.

-Историческото място на крепостта „Калето“- обявено за природна забележителност със Заповед № РД-550 от 07.05.2003 г. на Министъра на околната среда и водите, с цел опазване на характерни скални форми на площ от 0,5 хектара. Руините на

крепостта се намират в горски масив, на 500 м от тракийското светилище "Орлови скали". В наши дни от нея е останало много малко и е трудно да бъде забелязана, но в древността е била разположена на височината преди да се стигне до нишите на светилището. Крепостта е била една от най-големите в Родопите. С площ от 4 декара и отлично местоположение, тя е играла важна роля от ранно-желязната епоха до средновековието. Крепостта е била във формата на неправилен кръг с диаметър 67 метра и е обхващала площ от 0,5 дка. Била е изградена от камъни, без хоросан. В района са намерени множество останки от тракийска керамика.

-Природна забележителност „Хладилна пещера“ - обявена със заповед No 415/12.06.1979 на КОПС, с обща площ 0,1 ха в землището на с. Любино.

Намира се северно от гр. Ардино на 3 км от с. Любино, при устието на река Давидковска, приток на река Арда. Представлява карстово пещерно образувание с постоянно ниска температура през всички сезони. През топлите месеци има свойствата на естествен хладилник. В непосредствена близост до „Хладилика“ се намира ловна зона и хижа, собственост на Държавно горско стопанство – Ардино.

-Природна забележителност „Находище на родопски силивряк“ -

обявена със заповед No 415/12.06.1979 на КОПС, с обща площ 0,1 ха в землището на с. Любино, местността "Гуйлич", подотдел 125.

-Природна забележителност „Находище на родопски силивряк“ -обявена със заповед No 531/25.09.1978 на КОПС, с обща площ 0,1 ха в землището на с. Дядовци, подотдел 142в.

Двете природни забележителности са обявени за защитени територии с цел опазването на находища на родопски силивряк (*Haberlea rhodopensis*), семейство *Gesneriaceae*. Родопският силивряк, наричан още Орфеево цвете, е балкански ендемит, реликтен вид, съхранил се от минали геоложки времена (края на терциера). Той е открит за науката като нов род и вид от австро-унгарския естествоизпитател Имре Фривалдски през 1835 година. Среща се само в България и Гърция. Расте в пукнатините на скали. Включен е в Червената книга на България – категория „рядък“ и в Приложение

3 на Закона за биологично разнообразие. За такива видове е забранено брането, събирането, отрязването, изкореняването или други начини на унищожаване на екземпляри в техните естествени области на разпространение.

Силиврякът се отнася към групата на т.нар. пойкилохидритни, или съживяващи се растения. Те притежават уникална поносимост към обезводняване на вегетативните тъкани. Листата им могат да загубят до 95% от водното си съдържание и след това, чрез повторно поливане много бързо (в рамките на няколко часа) стават напълно фотосинтетично активни. Повечето от тези растения виреят при сух климат – в Южна Африка, Южна Америка и Западна Австралия, но рекордьор по поносимост към обезводняване (31 месеца) е именно родопският силивряк.

Уникалното свойство на силивряка за преодоляване на сушата и оцеляване е бил познат на хората още от дълбока древност. Качествата му се приемали като символ на красотата, жизнеността и безсмъртието. Същото растение е изобразено и като елемент в една от персонификациите на планината Родопа, предадена върху монети, сечени от управата на античния град Филипополис по времето на римския император Антоний Пий (138 – 161 г.). Върху монетата Родопа е представена като жена, седяща на скала. В дясната си ръка, протегната напред, държи родопското цвете, а лявата подпира на урна, от която изтича вода.

В Кърджалийска област днес има още две официално регистрирани находища на родопски силивряк – при селата Прилепци и Рабово, които също са със статут на природни забележителности.

- **Курортен туристически комплекс “Белите брези”** – обявен с указ 1967 г. от Министерство на здравеопазването за курорт с национално значение, чийто въздух лекува белодробни и алергични заболявания. Намира се на 6 км от Ардино, по пътя от Кърджали за Смолян. Брезовият резерват е с обща площ 3680 дка. Това е единственото естествено находище на бяла бреза в Родопите и едно от най-живописните места в община Ардино. Видът е рядкост и в цялата страна. Гората представлява мозайка от бреза, бук и бор. Съчетанието на тези дървесни видове прави въздуха по-

чист – излъчващите се от брезата фитонциди го стерилизират, борът го ароматизира, а букът го насища с кислород. Курортният комплекс разполага с 14 почивни станции и хижи.

3. Състояние на околната среда.

Състояние на въздуха. Опазване чистотата на атмосферния въздух е от изключителна важност, тъй като пряко влияе върху човешкото здраве. В тази връзка основните замърсители в атмосферния въздух вредни за човешкото здраве, дефинирани като такива от Министерство на околната среда и водите (МОСВ) са следните: азотен диоксид, серен диоксид, общ прах и фини прахови частици (ФПЧ10), бензен, олово, кадмий, арсен, полиароматни въглеводороди (ПАВ), толуол, стирол, амоняк, фенол и серовъглерод. Следвайки Закона за опазване на околната среда, МОСВ е разработило Националната система за мониторинг на околната среда (НСМОС), която осигурява своевременна и достоверна информация за състоянието на елементите на околната среда и факторите, въздействащи върху нея, въз основа на която се правят анализи, оценки и прогнози за обосноваване на дейностите по опазване и защита на околната среда от вредни въздействия. *Качеството на атмосферния въздух /КАВ/ се оценява чрез норми, т.е. определени нива (стойности) за концентрациите на основните замърсители в атмосферния въздух, регистрирани за определен период от време (1 час, 8 часа, 24 часа, 1 година), установени с цел избягване, предотвратяване или ограничаване на вредни въздействия върху здравето на населението и /или околната среда, като тези нива следва да бъдат постигнати в определен за целта срок, след което да не бъдат превишавани.* Националната система за мониторинг на околната среда (НСМОС) извършва оценка на качеството на атмосферния въздух върху територията на страната, разделена на 6 Района за оценка и управление на качеството на атмосферния въздух (РОУКАВ). По данни на ИАОС/ МОСВ община Ардино (т.4 от чл.30 (1), Наредба №7) не попадат в “райони, в които нивата на един или няколко замърсителя са между съответните горни и долни оценъчни прагове”, поради което в общината няма пунктове за постоянен мониторинг на атмосферните замърсители,

както и няма извършени допълнителни измервания по утвърдения график от мобилните автоматични станции (МАС) за оценка на качеството на атмосферния въздух на територията на община Ардино през последните 5 години.

На територията на общината липсват производства, чийто организирани източници на вредни емисии да създават зони с нарушено качество на атмосферния въздух. Източниците на емисии са битови отоплителни уредби и отоплителни инсталации на общински обекти, които имат сезонен характер. Домакинствата на територията на Община Ардино основно се отопляват на твърдо гориво (дърва и въглища), които генерират по-високи емисии на FPCH_{10} (и свързаните с тях полициклични ароматни въглеводороди), серни оксиди, въглероден оксид и азотни оксиди. Други неорганизиран източници на емисии на територията на общината са транспортът, както и в резултат от дейностите по благоустрояване и строителство в атмосферния въздух се генерират прахови емисии главно през летния сезон и сухите дни.

В Общината предстои да бъдат реализирани проекти за опазване на чистият атмосферен въздух и въвеждането на мерки за енергийна ефективност по Зеленият пакт.

Отпадъци и шум.

Отпадъци. Дейностите по управление на отпадъците почистването на обществените места, събирането, транспортирането и депонирането се организира от страна на общината.

През последните години тези дейности значително се подобриха чрез осигуряване на необходимите съдове за отпадъци, включително и за разделно събиране. Осигуряване на съвременни ППС за транспорт на отпадъците.

Организацията по управлението на отпадъците се осъществява в съответствие с Закона за отпадъците, Закона за управление на околната среда и Наредба No 7 от 19.12.2013г. за депониране на отпадъци о други законови и подзаконови уредби.

Шум. Община Ардино включва общо 52 населени места, като функцията на общински център изпълнява гр. Ардино.

Основните източници на шум в околната среда на територията на община Ардино са:

- вътрешно жилищен шум – от битови прибори, звукозаписна техника, озвучителни уредби, телевизори, музикални инструменти, разговори, битови кавги и др.;

- вътрешно градски шум – техническо оборудване, вентилационни уредби, хладилно оборудване, работилници и др.;

- транспортен шум – от автомобили, обществен и товарен транспорт, мотоциклети, мотопеди;

- промишлени и локални обекти (паркинги, заведения);

- строителни обекти.

В община Ардино не е правен анализ на нивата на шума в населените места, излъчван от различните източници и нивото на шума в местата на въздействие, но може да се счита, че няма превишение на приетите у нас гранични стойности.

4. Култура, традиции и историческо наследство

Историческа справка. Средищната територия, което община Ардино заема, я прави неразривна част от праисторическата и тракийската култура, развила тук много от своите специфични черти. Родопи, наричана в античността Свещената планина, пази тайните на тракийските скални светилища и мегалити. Тяхната западна граница на разпространение маркира комплексът от трапецовидни скални ниши в местността Орлови скали и в землището на с. Голобрад. От епохата на траките са регистрирани крепости и могилни некрополи.

Писмените извори от XIII век дават информация, че района е част от византийската административна система. Византийският хронист Георги Акрополит (*Γεωργιος Ακροπολίτης*) разказва за създаването на тема Ахридос. Новата административна единица изисквала възобновяването на старите и изграждането на нови градове и крепости.

Античният път, възстановен през Средновековието, по заповед на деветия султан на Османската империя султан Селим I Явуз (1512-1520г.), е минавал край река Арда и през прохода Ксантийски (Еледже) и е свързвал вътрешността на Тракия с Беломорието.

Старото име на гр. Ардино е Егридере по името на малката река, която протича през селището. Егридерска околия заема средишно географско положение в султанската земя Султанери. Първото сведение за селището прави френския изследовател Огюст Викенел (Auguste Viquesnel) от 1847 г., който пише: *“Джамията на Егридере – това мюсюлманско село се състои от махалите, разположени по долината, които се забелязват на доста голямо разстояние едни от други по склоновете на планините. Стаите, предназначени за пътници и обширните бояджийници, се намират близо до джамията и до извора на 580 м. надморска височина”*

След Руско-турската война Егридерска околия е присъединена към новосъздадения Гюмюрджински санджак, Одрински вилает. Към края на XIX век Егридере е малко селище с няколко бараки на чаршията, джамия и тясно мостче над едно от деретата. Джамията, намираща се днес в централната част на града е строена през XV век и реставрирана през XIX век. По данни на турското салнаме от 1898 година населението на Егридерска каза е общо 34 338 души.

След Първата световна война се включва в Мастанлийски окръг. След 1934 г. тя преминава към Старозагорска област. През 1934 г. Егридере се преименува в Ардино и заедно с десетте села: Давидково, Ленище, Бял извор, Петково, Долно Прахово, Загражден, Русалско, Лъджа, Безводно и Чамдере, образува Ардинска околия.

Ардино е обявен за град през 1960 година. Според съвременното административно деление община Ардино попада в югозападната част на област Кърджали. Заема площ от 385 кв.км. с 52 населени места. На север, изток и юг граничи с общините Черноочене, Кърджали и Джебел, на запад с общините от област Смолян - Неделино, Мадан и Баните.

Общинското ръководство през последните години води последователна политика за развитието на туризма и отдиха в района. Тук се намира единствената естествена брезова гора в Родопите, в местността „Белите брези”, която се ползува и за семенна база на Балканския полуостров. Природогеографските условия са спомогнали за обособяването на едноименния Курортно-туристически комплекс. Археологическите обекти и културно-историческите паметници в съчетание с уникалните

природни дадености са основните компоненти за възникването на стопански отрасъл, обслужващ туристическата дейност. За тази цел са създадени и множество екопътеки.

Исторически музей – Ардино. На територията на община Ардино има един музей – Исторически музей – Ардино

Общински съвет Ардино открива Общински музей (с Решение № 476 от 26.04.2007 година, на основание чл.21, ал.2 от ЗМСМА и чл.7, ал.7 от ЗПКМ, допълва Решение № 444 от 28.12.2006) и определя профила му с археологическа и етнографска насоченост.

С Удостоверение № 163 (221) / 27.03.2008 г. за регистрация на културна организация Общински музей-Ардино е вписано като културна организация в регистъра на Министерството на културата по чл. 14, ал. 4 от Закона за закрила и развитие на културата.

С Удостоверение № У-100 / 01.08.2016 г. за вписване в регистъра на музеите Исторически музей-Ардино е вписан в регистъра на Министерството на културата по чл. 32, ал. 1 от Закона за културното наследство.

Музеят се помещава в сградата на бившия конак, който до 1912 година се е ползвал от турски гарнизон. Кратката историческа справка разкрива богатото разнообразие от археологически обекти и културно-исторически ценности намиращи се на територията на община Ардино. Наличието им е предпоставка за попълването на сбирката на музея в Ардино с нови паметници на движимото културно историческо наследство, което пряко би повлияло на дейността и развитието му.

Етнографска сбирка. Във фонда на музея в Ардино преобладават движимите етнографски паметници и колекции от отделни историко-битови предмети и технически комплекси от османския период и епохата на възраждането, които характеризират икономиката, културата и бита на населението, както и два макета (М 1:50) от гипс.

Археологическа колекция. Археологическите проучвания проведени на територията на общината все още се намират в началният си стадий. Чрез методите на археологията са проучени пет недвижими обекта, като само един от тях е цялостно проучен, а именно праисторическото светилище в местността Адата, махала Паспал, с. Бял извор. Движимите археологически обекти, разкрити

при терените проучвания - масовия керамичен материал, кремъчни и каменни сечива се намират в хранилището на музея в Общинския център. Поставено е началото на комплектуване на Фонд археология. Видимо, сред масовия керамичен материал от местността Адата могат да бъдат отделени и консолидирани множество съдове. Сред сечивата изработени от кремък и камък също се срещат фрагментирани единици, които позволяват консерваторско-реставраторска интервенция. Надеждите и очакванията на Общината и музея са предметите от праисторическото светилище в м. Адата да съставят ядрото на бъдещата археологическа колекция.

Предметите придобити при разкопките на останалите археологически обекти, намиращи се на територията на община Ардино са заведени в основен и научно-спомогателен фонд на отдел „археология“ към Регионален исторически музей /РИМ/, Кърджали. В смисъла на чл. 57, чл. 60 и чл. 68 от Наредба за отчитане и опазване на движимите паметници на културата, е възможно част от находките, които не се намират в експозиция да бъдат предоставени за временно (или постоянно) ползване от Регионалния исторически музей в Кърджали на Исторически музей-Ардино. За целта е необходимо да се предприеме първоначално обследване на вписаните в инвентарните книги на музея в Кърджали експонати.

Музей на тютюна. Предстои да бъде открит първия по мащабен за пределите на България музей на тютюна, който ще бъде част от най-новата експозиция на Исторически музей- Ардино.

Недвижими културни ценности. На територията на община Ардино, по информация на НИНКН, има 19 броя недвижими културни ценности и 3 броя възпоменателни знаци, издигнати по повод участието на България във войните, които също имат статут на НКЦ, но не присъстват в актуалния списък на НИНКН.

За недвижимите културни ценности, категориите на обектите са „национално значение“ и категория „местно значение“. По-важните обекти са:

- „**Дяволският мост на река Арда**“, 10 km северозападно от гр. Ардино. Мостът е един от най-известните в страната културни ценности на родопското архитектурно изкуство. Той е най-големият и величествен родопски мост, построен още през XVI в. на дъвен

път, свързващ Беломорието с Горнотракийската низина. Мостът отстои на 10 km от гр. Ардино и до него може да се стигне с автомобил. „Дяволският мост“ е дълъг 56 m и широк – 3.5 m. Има три свода, като височината на централния свод достига 11.50 m. Под моста тече р. Арда, която образува изключително красив каньон с големи меандри. По време на пълноводната фаза нивото на реката се покачва с 5-6 m, въпреки това „Дяволският мост“ е удържал на водната стихия през вековете. С писмо № 630 на НИПК от 24.02.1984 г. мостът е обявен за паметник на културата и се охранява от закона. Под охрана са също и подходите към моста, които представляват стари стръмни пешеходни и животински пътеки. Със Заповед № РД-552 от 07.05.2003 г. на МОСВ е обявен за историческо място „Дяволски мост“ в защитена местност „Дяволски мост“, землище с. Дядовци. Със заповед РД9Р-0011/ 25.07.2011 г. на МК, вида на обекта е променен в „археологическа НКЦ“, а категорията е променена в „национално значение“.

- **Тракийското светилище „Орлови скали“**, на около 3 km южно от гр. Ардино. В отвесните скали са издълбани 100 ниши с различна големина. Предполага се, че тези ниши са имали култово предназначение. Не са извършвани археологически проучвания. Светилището е обявено за историческо място в природна забележителност със Заповед № 345/17.05.1979 г. на председателя на Комитета по опазване на природната среда, заведено под № 787 в Държавния регистър на защитените територии и Заповед № РД 550/07.05.2003 г. на МОСВ. Поради големия наклон на терена, от различните страни височината на скалния феномен не е еднаква. От западната страна тя е най-висока – 30 m, от север и юг – около 25 m, от изток – 10-12 m. На недостъпно място в скалите са издълбани от човешка ръка 100 скални ниши (понастоящем са 97, другите три са вече разрушени), представляващи некрополи с трапецовидна форма. Подобни скални паметници има и на други места в област Кърджали (Безводно, Три могили, Мезек, Татул и др.), но най-многобройни са скалните ниши в „Орлови скали“. Със заповед РД9Р-0010/ 25.07.2011 г. на МК вида на обекта е променен в „археологическа НКЦ“, а категорията е променена в „национално значение“.

- **Върх "Алада"** е висок 1240.5 m и се намира югозападно от гр. Ардино. От върха се открива красива панорамна гледка към Родопите. При археологически разкопки на върха са открити предмети от късната бронзова епоха. Обектът не е вписан в списъка на НИНКН с недвижими културни ценности, но съгласно чл. 146, ал. 3 от ЗКН притежава статут на недвижима културна ценност. Следва да се проведат процедури за неговото регистриране като недвижима културна ценност.

- **Археологическа недвижима културна ценност „Късноантична и средновековна крепост“ при устието на р. Боровица, землището на с. Дойранци, община Ардино, област Кърджали** се намира на границата с община Кърджали, на скалист полуостров, образуван на мястото на вливането на р. Боровица в Арда. Сега тези участъци на двете реки са завирени от яз. "Кърджали". Крепостта е по-голяма от съседната „Кривус“, с добре запазени останки от крепостни стени, основи на кула и черква. Крепостта се намира на левия бряг на р. Боровица, срещу туристическата хижа "Боровица", която е на десния бряг срещу крепостта. За да се стигне до крепостта, трябва да се пресече р. Боровица с лодка. От брега до крепостта се стига за 20 минути. Хижа "Боровица" се намира на 18 km от гр. Кърджали, като автобусът е до близкото село Дъждовница. Категорията на обекта е „национално значение“.

- **Тракийска Крепост „Калето“** се намира на 700 m от "Орлови скали", южно на върха. Запазени са руините от крепостта "Калето", която е обявена за историческа местност а със заповед № РД-550 / 07.05.2003г. МОСВ е прекатегоризирана в „природна забележителност“, площ 0.5 ha, ДГТ. Не са извършвани археологически проучвания. Крепостта е изцяло разрушена, като строителния материал се свлича по склоновете около крепостта. Следва да се извърши цялостно проучване за да се установят неговите точни размери. Следва да се проведат процедури за неговото регистриране като недвижима културна ценност.

- **Късноантичен и средновековен некропол**в махала Стар читак с. Сухово. Обектът не е вписан в списъка на НИНКН с недвижими културни ценности, но съгласно чл. 146, ал. 3 от ЗКН притежава статут на недвижима културна ценност. Следва да се

проведат процедури за неговото регистриране като недвижима културна ценност.

- **Тракийска куполна гробница** – махала Стар читак, с. Сухово, проучен. Обектът не е вписан в списъка на НИНКН с недвижими културни ценности, но съгласно разпореждане 1711 от 22.10.1962 г. на МС и 10, ал. 1 от ЗКН гробницата притежава статут на недвижима културна ценност. Следва да се проведат процедури за неговото регистриране като недвижима културна ценност.

- **Стоянов мост на река Арда** – с. Бял (Бели) извор. Обектът е декларирана с Писмо № 630 от 24.02.1982 г. на НИПК недвижима културна ценност. Следва да се проведат процедури за неговото регистриране като недвижима културна ценност. Състоянието на обекта е добро, експозиционната му среда е подходяща и с минимална поддръжка, обектът би бил интересна дестинация за посещение.

- **Надгробна могила** в източния край на с. Млечино, по пътя за с. Горно Прахово. Обектът е декларирана с Писмо № 1048 от 05.04.1985 г. на НИПК недвижима културна ценност. Обектът се намира в близост до по-нови гробища, които могат да бъдат датирани от периода на средновековието до днес, което показва устойчивост на погребалните обичаи в различни религии и исторически периоди. Следва да се проведат процедури за неговото регистриране като недвижима културна ценности.

- **Средновековна крепост** с. Башево. Намира се на 2 km от селището, местност Асара, северно от селото, на живописен меандър на р. Арда, в края на скален нос, надвиснал на около 100 m над реката. Река Арда обикаля крепостта от три страни. Обектът е част от системата отбранителни съоръжения, построени по двата бряга на река Арда. По живописното си разположение мястото напомня Царевец. Сведения за крепостта се съдържат в хрониките на византийския историограф Георги Акрополит, което дава основание да се приеме, че крепостта датира от средновековието. Южната половина на крепостта е заета от цитадела, която е с размери 50 x 40 m; запазени стени с височина до 6 m с бойна площадка и бойници, входове, квадратната кула. Определена е с Византийска културна принадлежност. Категорията на обекта

съгласно Заповед № РД9Р-8 от 07.05.2015 г. на МК и ДВ бр.51 от 2015 г. протокол от 29.08.2013 г. е „местно значение“.

- **Светилище от късно-халколитната епоха**, м. Адата, с. Паспал. Обектът е със статут на декларирана недвижима културна ценност, съгласно Писмо № 7618 от 20.12.1999 г. на НИПК. Има опасност обектът да бъде унищожен от изграждането на каскада „Горна Арда“, ХВ „Мадан“.

Към културно-историческото наследство в общината спадат и няколко къщи – недвижими културни ценности, както следва.

- **Хаджисюлеймановите къщи**, извън регулацията на гр. Ардино. Обектът е декларирана с Писмо № 630 от 24.02.1982 г. на НИПК недвижима културна ценност. Следва да се проведат процедури за неговото регистриране като недвижима културна ценност.

- **Комплекс сградата на Исторически музей_Ардино и барутчийница към старата казарма** в гр. Ардино. Съгласно писмо 3211 от 03.11.2008 г. на НИПК обектът има статут на декларирана групова недвижима културна ценност, която се състои от два обекта – декларирани единични недвижими културни ценности – Административна сграда и Барутчийница.

- **Делихасановата къща/кула** в махала „Лобода“, с. Жълтуша. Обектът е декларирана с Писмо № 630 от 24.02.1982 г. на НИПК недвижима културна ценност. Следва да се проведат процедури за неговото регистриране като недвижима културна ценност. Сградата се намира в махала с множество съхранени сгради от края на 19ти век.

- **Къщата на Шакир Мехмедов Адилов** в с. Жълтуша. Обектът е декларирана с Писмо № 630 от 24.02.1982 г. на НИПК недвижима културна ценност. Следва да се проведат процедури за неговото регистриране като недвижима културна ценност.

- **Къщата на Кадир Хаджи Кадиров** в с. Жълтуша. Обектът е декларирана с Писмо № 630 от 24.02.1982 г. на НИПК недвижима културна ценност. Следва да се проведат процедури за неговото регистриране като недвижима културна ценност.

Сградата носи ценни типологични характеристики за периода, в който е строена – края на 19ти, началото на 20ти век. Къщата е

представител на родопската селска архитектура и е с висока степен на материална автентичност.

- **Къщата на Мюмюн Мехмедов Ахмедов** в махала Търнава, с. Чубрика. Обектът е декларирана с Писмо № 630 от 24.02.1982 г. на НИПК недвижима културна ценност. Следва да се проведат процедури за неговото регистриране като недвижима културна ценност.

- **Къщата на Хикмед Алиев Ахмедов** в махала Търнава, с. Чубрика. Обектът е декларирана с Писмо № 630 от 24.02.1982 г. на НИПК недвижима културна ценност. Следва да се проведат процедури за неговото регистриране като недвижима културна ценност.

- **Комплекс - Джамия с училище** между с. Горно Прахово и с. Долно Прахово. Комплексът се състои от сграда на джамията, училище, добре поддържан двор и места за гости (имарет). Самата джамия е претърпяла множество намеси и от външният оглед на място бе установено, че нейната материална автентичност е ниска. В следствие на пожар са унищожени почти изцяло училищните и гостни помещения. Те са преизградени, като на места личат съхранени материали от оригинала. Обектът няма статут на недвижима културна ценност, но има всички характеристики на такава и следва да се да се проведат процедури за неговото регистриране като недвижима културна ценности.

- **Запазени жилищни комплекси- представители на родопската къща** - в селата Любино, Латинка, Дядовци (предмостиято на Дяволския мост).

- **Джамията** в с. Любино. Обектът е с висока степен на материална автентичност. Външният облик на сградата позволява нейното датиране към края на 19ти и началото 20ти век. Колонадата при входа, прозорците и вратите са подчертани с детайли в духа на неокласиката. Интериорът на сградата е съхранен и изключително интересен. Стълбата, балконът и таванът на основното молитвено помещение са изработени от дърворезба с впечатляващ детайл. Стените на помещението са покрити с фигурални композиции, флорални мотиви и калиграфски изписани цитати от Корана с интересен и съхранен колорит. В имота на джамията има още няколко сгради, които са изпълнявали допълващи функции към

джамията. Те са в руинно състояние. Обектът няма статут на недвижима културна ценност, но има всички характеристики на такава и следва да се да се проведат процедури за неговото регистриране като недвижима културна ценности.

- **Комплекс в центъра (мегдана) на с. Русалско** - жилищни сгради с магазини и дюкяни на първия етаж.

- **Керванджийския път** от Дяволския мост през с. Латинка.

Възпоменателни знаци, издигнати по повод участието на България във войните са:

- **Паметна плоча и паметник на Фильо Запрянов.** Намира се на терена на казармите на гр. Ардино.

- **Паметникът на летеца Никола Банков в местността „Изворите“.** Построен е в памет на загиналият при инцидент по време на провеждане на учебен полет край Ардино.

- **Войнишки паметник** в с.Бял извор. Построен е в памет на загиналите в Отечествената война войници от селата Бял извор, Диамандово, Мусево, Жълтуша и Падина.

От изброените по-горе архитектурно-строителни НКЦ, неизследвани, неописани но с потенциал за развитие на туризма, с възможност за социализация и включване в образователно - опознавателни туристически маршрути са обекти – групово представени, като тези в с. Латинка, с. Любино (включително и джамията), с. Горно Прахово (мюсюлманския център), центъра на с. Русалско.

Културно-историческите обекти на територията на Община Ардино са подходящи за работа с деца и младежи.

Не на последно място са и запазените живи занаяти и традиции, като тъкането на козаци в с. Жълтуша, техниката за работа с мъниста и правенето на сачове в с. Горно Прахово.

Културни и спортни прояви.

Културният и спортният календар на общината е наситен с разнообразни културни и спортни инициативи с участие на всички културни институции на територията на общината и спортни

клубове. Приема се календарен план ежегодно относно мероприятията предвидени за съответната година.

Традиционно в общината се провеждат и честват майски, есени , коледни и новогодишни празници.

5. Туризъм

Като обект с най-голям туристически пътничко - поток на територията на общината е архитектурно-строителният паметник на културата с национално значение „Дяволския мост” , следван от мегалитния паметник „Орловите скали” , Исторически музей-Ардино , Старата барутчийница, меандрите на р. Арда и язовир “Кърджали”, Природния феномен пещерата „Хладилника”и мн. др..

Също така с голям потенциал за развитието на туризма и отдиха с регионално и местно значение в района е естественият брезов резерват с обща площ 3 680 дка. Тук се намира туристическият комплекс „Белите брези” (7 км от гр. Ардино по пътя Кърджали – Смолян), разполагащ с около 14 почивни станции и хижи с общ капацитет 250 легла. Въздухът в комплекса спомага за лечението на белодробни и алергични заболявания; Природогеографските условия са спомогнали за обособяването на КТК “Белите брези” като база за развитие на туризма в общината. КТК “Белите брези” се явява като център за организиране на излети и екскурзии до връх “Алада. В комплекса се отдават велосипеди под наем. През 2022 година предстои изграждането на нов атракцион – Въжен парк. Комплексът “Бели Брези ” е регламентиран като курорт от местно значение със Заповед №5585 от 1961 г. на Министерството на народното здраве.

ЦЕЛИ

Основните цели на Програмата за развитие на туризма в община Ардино са :

- Развитие на човешките ресурси в туристическия сектор;

- Усъвършенстване на структурата на туристическия продукт и превръщане на общината във водеща целогодишна дестинация за културно-исторически, планински, селски и еко-туризъм;
- Увеличаване на инвестициите чрез подобрен маркетинг и ясни регламенти;
- Увеличаване на приходите за туристическия бранш чрез повишаване на качеството и подобряване на маркетинга;
- Съхраняване на околната среда и подобряване на условията за алтернативни форми на туризъм.
- Опазване на недвижимото културно наследство и неговото социализиране.

ПРИОРИТЕТНИ ДЕЙНОСТИ НА ПРОГРАМАТА

Програмата за развитие на туризма в община Ардино за период 2022 – 2025 година предвижда следните основни дейности, съгласно Закона за туризма:

1. Създаване на Консултативен съвет по въпросите на туризма.

- Консултативния съвет се създава в съответствие с изискванията на чл. 13(1) от Закона за туризма (**Чл. 13. (1) Кметът на община, на чиято територия има изградени и функциониращи места за настаняване, създава консултативен съвет по въпросите на туризма.**), като консултативен орган по местните проблеми на туризма на кмета.

- Той е колективен, постоянно действащ консултативен орган;

- **Изработва и предлага на общинския съвет програмата за развитие на туризма по чл. 11, ал. 1 от ЗТ;**

- прави предложения и дава становища по въпроси, които са от съществено значение за развитието на туризма на територията на общината, включително за размера на туристическия данък;

- Организацията на работа, числеността и съставът на консултативния съвет се уреждат с правилник, приет от общинския съвет.

2. Изграждане и поддържане на инфраструктурата, обслужваща туризма на територията на Общината.

- Създаване и подобряване на условията за достъп до места с потенциал за развитие на туризма;

- Поддържане на маркировката на пешеходните туристически маршрути;

- Изграждане на нови пешеходни туристически маршрути;

3. Създаване на подходящи управленски и организационни структури, системи за управление, обучение и квалификация на персонала.

- Въвеждане на интегрирани системи за управление на качеството, международни стандарти и практики в туристическите обекти и места за настаняване;

- Подобряване на информационната основа на туризма – статистика, проучвания, анализи, прогнози от страна на общинска администрация и туристическите сдружения;

- Създаване на условия за развитие на човешките ресурси - специализирано обучение и ограничаване на текучеството на персонала в туристическите обекти и места за настаняване;

- Повишаване на капацитета на общината за управление и мониторинг на туристическите дейности;

- Сътрудничество с национални и регионални власти и органи чрез участие в браншови, регионални и секторни асоциации;

4. Повишаване на качеството и обогатяване на предлагания основен туристически продукт и устойчивото му развитие:

- Повишаване качеството на туристическите услуги чрез стимулиране на собствениците на туристически обекти и места за настаняване да търсят по-висока категоризация;

- Подкрепа за дейността на туристическите сдружения от страна на общината – както текущо финансиране, така и подкрепа при кандидатстване с проекти за външно финансиране;

- Подобряване на координацията и комуникацията между заинтересованите страни;

5. Преодоляване на сезонния характер на туризма в общината чрез развитие на алтернативни форми на туризъм:

- Подкрепа за развитието на алтернативни, специфични и местни форми на туризъм;

- Увеличаване дела на туристическата база с целогодишна експлоатация;

- Организиране на събития с регионален, национален и международен обхват и превръщането им в традиционни, със стремеж към привличане на повече млади хора;

- Разработване на съвместни туристически продукти със съседни страни или други целеви пазари;

6. Подобряване на базовата и туристическата инфраструктура, съхраняване на околната среда и въвеждане на енергийни екологични и ефективни технологии:

- Подобряване на туристическата и базовата инфраструктура;

- Подобряване на туристическата, довеждаща и инженерна инфраструктура в малките населени места в общината, с цел разгръщане на потенциала им за развитие на алтернативни форми на туризъм;

- Съхраняване на околната среда и културното наследство в община Ардино;

- Насърчаване на енергийната ефективност и използването на възобновяеми източници;

7. Провеждане на ефективен маркетинг, реклама и информационен обмен:

- Въвеждане на съвременни технологии за обслужване, информация и реклама и по-пълно използване на възможностите, предоставени от Интернет и социалните мрежи;

- Осъществяване на целева реклама на туристическите продукти на общината в основни генериращи пазари в страната и чужбина;

- Подобряване на връзките с обществеността чрез провеждане на редовни информационни и комуникационни кампании;

- Създаване на специализиран туристически информационен сайт за Община Ардино, който да представя съвременна информация за града като туристическа дестинация, с повече данни за културно-историческите паметници, хотелиерското предлагане, възможности за екстремни спортове и развлечения, природните дадености, с използване на богат текст и снимков материал;

ФИНАНСОВО ОСИГУРЯВАНЕ НА ПРОГРАМАТА ЗА РАЗВИТИЕ НА ТУРИЗМА В ОБЩИНА АРДИНО

1. Приходна част на програмата за развитие на туризма в община Ардино за период 2022 – 2025 г.

Средствата за развитие на туризма и реализирането на посочените дейности, се набират от:

- Общинския бюджет;
- Туристически данък и посетителска такса, определен от Общинския съвет по реда на ЗМДТ ;
- Такси за категоризиране на туристическите обекти ;
- Наложени от кмета глоби и имуществени санкции по ЗТ;
- Средствата, предоставени за изпълнение на целеви програми и споразумения;
- Дарения и помощи, средства по международни програми и споразумения;
- Средства от външни източници – фондове на ЕС, програми за финансиране на различните министерства и др. донори;
- Други източници;

2. Разходна част на програмата за развитие на туризма в община Ардино за период 2022 – 2025 г.

Съгласно ЗМДТ приходите от туризъм се изразходват по приета от Общински съвет – Ардино годишна програма за развитие на туризма, единствено за дейности по чл. 11, ал. 2 от Закона за туризма:

Програмата за развитие на туризма предвижда мероприятия за:

- Изграждане и поддържане на инфраструктурата, обслужваща туризма на територията на общината, включително местните пътища до туристически обекти;
- Изграждане и функциониране на туристически информационни центрове и организация на информационното обслужване на туристите;
- Изграждане и поддържане на туристически обекти, които са общинска собственост или за които правото за ползване и управление е предоставено на общината;

- Организиране на събития и мероприятия с местно и национално значение, които допринасят за развитието на туризма;
- Провеждане на проучвания, анализи и прогнози за развитието на туризма в общината;
- Реклама на туристическия продукт на общината, включително участие на туристически борси и изложения;
- Взаимодействие и членство на общината в туристически сдружения и в съответната организация за управление на туристическия район;
- Подобряване качеството на услугите, предлагани в общинските туристически обекти;
- Опазване, поддържане и развитие на зелените площи;

ПЛАН ЗА ДЕЙСТВИЕ

№	Мярка/дейност	Отговорник	Срокове	Партньори
1	Създаване на консултативен съвет по въпросите на туризма –КСВТ Актуализация на този състав.	Община Ардино	2022-2025 г.	Исторически музей- Ардино, ТД „Б.Брези“ Частен сектор НПО-та Читалища Спортни клубове
2	Създаване на музей на тютюна	Община Ардино Исторически музей- Ардино	2022-2025	Исторически музей-Ардино
3	Изграждане на еко-пътека с.Дядовци – Дяволски мост	Община Ардино	2022-2025 г.	Исторически музей- Ардино и ТД „Б.Брези“

4	Изграждане на еко-пътека Орлови скали – крепостта Калето	Община Ардино	2022-2025 г.	Исторически музей- Ардино и ТД „Б.Брези“
5	Изграждане на мрежа от туристически екомаршрути и екопътеки.	Община Ардино	2022-2025 г.	Исторически музей- Ардино и ТД „Б.Брези“
6	Социализиране на средновековната крепост в м. Асара, до с. Башево	Община Ардино	2022-2025 г.	Исторически музей- Ардино и ТД „Б.Брези“
7	Социализиране на „Късноантична и средновековна крепост“ при устието на р. Боровица	Община Ардино	2022-2025 г.	Исторически музей- Ардино и ТД „Б.Брези“
8	Изграждане и откриване на Туристически информационен център	Община Ардино	2022-2025 г.	Исторически музей- Ардино, ТД „Б.Брези“ Частен сектор НПО-та Читалища Спортни клубове
9	Създаване на специализиран сайт за популяризиране на	Община Ардино	2022-2025 г.	Исторически музей- Ардино, ТД „Б.Брези“ Частен сектор НПО-та

	туристическите обекти и възможности за настаняване.			Читалища Спортни клубове
10	Издаване на информационен бюлетин за събитията в областта на туризма	Община Ардино	2022-2025 г.	Исторически музей- Ардино, ТД „Б.Брези“ Частен сектор НПО-та Читалища Спортни клубове
11	Издаване на рекламни материали, дипляни и брошури, каталози пътеводител и карта на гр. Ардино	Община Ардино	2022-2025 г.	Исторически музей- Ардино, ТД „Б.Брези“
12	Представяне на Община Ардино в международни и национални туристически борси(след проучване и преценка)	Община Ардино	2022-2025 г.	Исторически музей- Ардино, ТД „Б.Брези“
13	Представяне на Община Ардино в туристически сайтове(след проучване и	Община Ардино	2022-2025 г.	Исторически музей- Ардино, ТД „Б.Брези“

	преценка)			
14	Провеждане на мероприятия с обществена значимост, съвместно с културни, образователни и други институции с цел популяризиране на съпътстващи туристически продукти.	Община Ардино	2022-2025 г.	Исторически музей- Ардино, ТД „Б.Брези“ Частен сектор НПО-та Читалища Спортни клубове
15	Изграждане на единна система за визуализация на туристическите обекти на 3 езика/указателни табели, карти, билбордове и информационни табла на ключови места в общината	Община Ардино	2022-2025 г.	Исторически музей- Ардино, ТД „Б.Брези“
16	Реконструкция и модернизация на средства за подслон, места за настаняване и заведения за хранене и развлечения, за	Община Ардино	2022-2025 г.	Частен сектор

	получаване на по-висока категоризация.			
17	Изграждане на зони за отдих, спорт и туризъм в общината.	Община Ардино	2022-2025 г.	Исторически музей- Ардино, ТД „Б.Брези“ Частен сектор НПО-та Спортни клубове

Годишната програма за развитие на туризма в Община Ардино за период 2022 – 2025 г. е разработена на основание чл. 11 и чл. 12 от Закона за туризма и цели реализация на основните приоритети и цели за развитието на общината.

Съгласно Чл. 11. (1) от Закона за туризма Общинският съвет приема програма за развитие на туризма на територията на общината в съответствие с приоритетите на областната стратегия, маркетинговата стратегия на туристическия район и съобразно местните туристически ресурси и потребности.

Програмата за развитие на туризма в Община Ардино за период 2022 – 2025 г. е отворен и гъвкав документ, подлежащ на промяна, допълване и усъвършенстване, в отговор на възникнали нови потребности и в съответствие с променящите се условия, нормативна база и икономическа среда.